

II. RÁKÓCZI FERENC UDVARI TANÁCSA

HECKENAST GUSZTÁV

Rákóczi Ferenc herceg (az egykorú, praktikusán kétértelmű szóval: fejedelem) a kuruc hadsereg megszervezésével a klimieci táborban, közvetlenül a határ átlépése előtt kezdett foglalkozni. A függetlenségi harcot irányító államszervezet kialakítására már csak itthon, a szükségletek nyomására és a körülmények szabta lehetőségek között, fokozatosan kerülhetett sor. Ez az államszervező munka 1703 július végén, a Debrecen melletti sámsoni táborban kezdődött meg, 1703 októberében a tokaji, majd 1704 februárjában a miskolci táborban folytatódott, és lényegében 1705 szeptemberében, a szécsényi országgyűlésen fejeződött be. Ez az országgyűlés kodifikálta a függetlenségi harc államformáját, a rendi konföderációt, választotta Rákóczit annak vezérlő fejedelmévé, s állított melléje Szenátust a belpolitika, Gazdasági Tanácsot a kamarai ügyek intézésére. Nem avatkozott a szécsényi országgyűlés a külügyek és a hadsereg irányításába, ezek a kor felfogása szerint vitathatatlanul uralkodói előjogok, sem a hadsereg ellátását biztosító Országos Főhadbiztosság és az állami kommunikációt ellátó posta működésébe.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, mi látta el, kik látták el a Szenátus és a Gazdasági Tanács feladatkörét a szécsényi országgyűlés előtti két évben? Rákóczinak Sámson óta volt kancelláriája és udvara, olyan, amilyen. Az udvari kapitány (Buday István, Tokaj óta Vay Ádám) feladata az udvar mindennapjainak irányítása volt, a kancellária (Sámson óta Pápai János, Tokaj után Pápai és Ráday Pál) nem győzhette az ország problémáit. Egyszerűen nem lehetek felkészülve erre az új feladatra, nemcsak szakismereteik hiányoztak, országosan elismert tekintélyük sem volt.

Itt lép be gondolatmenetünkbe, és talán nem nagyképűség azt állítani, Rákóczi gondolatmenetébe is, egy Udvari Tanács szükségessége. Ha nem is országosan, de legalább megyei körökben ismert tanácsosoké, akik illetékesek lehetnek országos ügyekben és akik hitelesen képviselhetik a fejedelem elképzeléseit. Létrejött tehát az Udvari Tanács, minden jel szerint 1704 februárjában a miskolci táborban, és Rákóczi mellett állt, képviselte elgondolásait, megvalósította szándékait, egészen a szécsényi országgyűlésen bekövetkezett bukásáig.

Ha ezek után a szakirodalomhoz fordulunk, meglepetéssel állapíthatjuk meg, hogy 1950 előtt nem vett tudomást az Udvari Tanácsról. Nincs nyoma Thaly Kálmán számtalan írásában és nem tud róla Márki Sándor életrajzi monográfiája sem. Tudtommal én említettem először, meglehetősen negatív tartalommal: „Nem ismerjük... az 1704 nyarán feltűnő fejedelmi tanács hatáskörét és személyi összetételét.”¹ Fennmaradt levéltári anyagáról Maksay Ferenc számolt be: „1704 nyaratól írásos nyoma is van az akkorra már állandósult tanács (Excelsum Consilium) működésének... elsősorban a hadsereg el-

1 Heckenast G.1953. 65.

látásának és az ehhez szükséges jövedelemforrások szemmel tartásának, működésük irányításának kérdései foglalkoztatják, valamint a hadseregszervezés kérdései... a Tanács minden kiadványát Rákóczi neve alatt bocsátotta ki... a fejedelemhez befutott kérvényeket viszont a Tanács bírálta el előzetesen”, de miután a végső döntést a fejedelem hozta, ezek a kancelláriai iratok közt vannak.² Végül R. Várkonyi Ágnes fogalmazta meg, szűkszavúságában máig érvényesen, az 1704 februári miskolci táborban történekről írván: „Az *udvari tanács* – vagy ahogy Rákóczi nevezi, a fejedelem mellett működő ’kis minisztérium’ – most van megalakulóban. Tagjai a megyék tehetségesebb és műveltebb nemességéből kerülnek ki. Feladatköre sokrétű, szerteágazó, még nincs élesen körülhatárolva. Az udvari tanácsosok nem csupán tanácsadói minőségben működnek a fejedelem mellett, hanem Rákóczi megbízólevelével, fegyveres kísérettel kiszállnak a különböző vidékekre, városokba, megyékbe vagy csapatokhoz, hogy kivizsgálják a felmerülő politikai vagy gazdasági kérdéseket s döntsenek azokban.”³

Rövid tanulmányomban nem vállalkozom az Udvari Tanács működésének megírására. Három kérdéssel kívánok foglalkozni:

1. hol van és milyen az Udvari Tanács forráshagyatéka,
2. kik voltak az Udvari Tanács tanácsosai,
3. milyen történeti illetve történeti-szociológiai tanulságokat lehet levonni az Udvari Tanács összetételéből?

I.

Az Udvari Tanács (egykorú elnevezése leggyakrabban: *Excelsum Consilium*, de elvéve *Consilium Aulicum* is) ülésjegyzőkönyvei az 1704. július 30 és 1705. augusztus 25 közötti 13 hónapból lényegében hiánytalanul ránk maradtak. Őrzési helyük a Magyar Országos Levéltár Rákóczi-szabadságharc levéltára c. gyűjteménye. Az 1704. július 30. és 1705. január 2. közötti jegyzőkönyvek G. 17. II. 1a. jelzet alatt találhatóak, az 1704. december 18. és 1705. augusztus 25. közöttiek G. 19. II. 3h. jelzet alatt, a III. számú *Protocollum Rákóczianum* című konvolutumba kötve. A két jegyzőkönyv-sorozat eltérő jellegű. Az első inkább emlékeztetőszerű: rögzíti a tárgyalási témákat, de általában nem közli a tárgyalás alapjául szolgáló beadvány szövegét, valamint a döntést tartalmazó válaszát sem; hogy intézkedés történt, csak a margóra írt „*expeditae*” megjegyzésből tudjuk. A második sorozatban legtöbbször megvan a tárgyalási beadvány szövege, szinte minden esetben a rá adott válasza is. A jegyzőkönyvekből nyilvánvaló, hogy az Udvari Tanács minden olyan kérdéssel foglalkozott, amellyel akár egyes megyék, akár egyes személyek a fejedelemhez fordultak, lényeges és jelentéktelen kérdésekkel egyaránt. Ugyancsak az Udvari Tanács készítette elő a kérvényekre adott válaszokat is.⁴ Megállapíthatjuk, hogy az Udvari Tanács volt – működésének bő másfél éve alatt – Rákóczi államának legfelső döntés-előkészítő közigazgatási szerve. A döntés a fejedelem joga volt, de a dolog természetéből következik, hogy általában az történt, amit a Tanács javasolt.

2 *Maksay F.* 1954. 99–100.

3 *Köpeczi B. – R. Várkonyi Á.* 1955. 134.

4 *Maksay F.* 1954. 100.

II.

Ugyanakkor nem tudjuk hitelt érdemlően megmondani, kik voltak, vagy pontosabban: mikor kik voltak az Udvari Tanács tagjai. Hiteles névsoruk nem maradt, talán nem is volt. Rendelkezésünkre áll ugyan több mint 50 ülésjegyzőkönyv, de arról, hogy az egyes üléseken kik vettek részt, még utalás sincsen. Egy alkalommal, 1704. november 1-jén feljegyezték, hogy az ülés „coram serenissimo principe”, a fejedelem jelenlétében volt, de ebből csak annyi következik, hogy ez kivételes eset lehetett. A normális ügymenet szerint utólag referáltak – mint látni fogjuk – Rákóczinak.

A szakirodalomban egy kísérlet történt az Udvari Tanács tagjainak felsorolására. R. Várkonyi Ágnes Rákóczi életrajzának második, átdolgozott és bővített kiadása szerint Jánoky Zsigmond, Gerhard György, Ráday Pál, Plattly Sándor, Török András, Radvánszky János, Bulyovszky Dániel, Prileszky Pál, Labsánszky János, Radics András és Vay Ádám voltak a tanácsstagok, esetleg még Pápai János is, de lehet, hogy ő és Ráday nem mint tanácsosok, hanem mint a Kancellária titkárai működtek a tanácsban.⁵ Én megkockáztattam azt az állítást, hogy 1705-ben Kajali Pál is tanácsstag volt.⁶ Feladatom most ezeknek a feltételezéseknek a felülvizsgálata.

Vizsgálódásom kiindulópontja a Protocollum Expeditionum Rákóczianorum 1703–1706 címmel ellátott konvolutumban fennmaradt két esküformula. Az első: „Juramentum Consiliariorum Aulicorum, a M. T. Rakoczi Ferencz eö Nagysága s ugy Kegyelmes Urunk eö Nagysága szolgálattya. Én N. N. Esküszöm az élő Istenre ki Atya Fiu Szent Lélek Tellyes Szent Háromság egy bizony örök Isten, hogy én a Nemes Ország közönséges ugy akar mely magános személyek előttem forgó dolgaiban Isten, az igazság s országunk törvénye szerint valamit igaznak talállok lenni, minden személy válogatás, barátság, kedvezés, kérelem, ajándék, szeretett, harag, félelem meg gondolása nélkül Tellyes tehetségem szerint arrul igaz ítéletet tészek s igazánis pronuciálok (a margón még: semmi titkokat ki nem jelentek). Isten etc.” A második: „Formula Juramenti Vice Secretarii. Én T. T. Esküszöm, hogy vice secretariusi hivatalomat a Nemes Ország szolgálattyaiban igazán, serényen folytatom. Valami az Oeconomicalis dolgokban a Consiliumban végeztetik, azt igazán, minden személy válogatás, barátság, kedvezés, kérelem, ajándék, harag, félelem, szeretet, gyűlölség meg gondolása nélkül protocolálok, Kegyelmes Urunknál referálok, valamire eö Nagysága az dolgokat determinálja, a szerintis expediálok, tisztán és hiba nélkül, és expediáltatomis. A Nemes Ország, ugy akarmelly magános személyek az Cancellarián lévő oeconomicalis leveleire szorgalmatos gondot tartok mindenekben, a mellyek Kegyelmes Urunk eö Nagysága után Fő Secretariusimtul függők, és semmitis azon oeconomicalis dolgokban eö Kegyelme hire s consensussa nélkül nem expediálok, egyéb irántis akarmelly levélbeli s egyéb titkokat tudok, azokat senkinekis ki nem jelentem. Isten engem ugy segéllyen.”⁷

Mindkét esküformula keltezetlen, a Protocollumban egymás után következnek, 1704. február 20-án, illetve 25-én keltezett iratok közt. Minthogy Rákóczi 1704. január 18. és március 3. között Miskolcon táborozott,⁸ úgy gondolom, hogy az Udvari Tanács hivatalos megalakulására a kuruc államszervezés Sámson és Tokaj után következett harmadik állomásán, Miskolcon, 1704. február 20-a és 25-e között került sor. Óvatos fogalmazásom oka egy 1704. február 6-án kelt Rákóczi-levél négy Magyarországgal határos

5 Köpeczi B.–R. Várkonyi Á. 1976. 137–138.

6 Heckenast G. 1980. 292.

7 OSzK Kt Fol. Hung. 978. fol. 68.v.

8 Esze T. 1955. 551.

lengyel palatinátus rendeihez, hogy a határszéli rablók megfékezésére kiküldte Platthy Sándort, „consiliarium meum aulicum”.⁹ Úgy látszik, a Tanács nem egyszerre alakult, későbbi adatok is arra mutatnak, hogy meglehetősen képlékeny testület volt.

Az esküt a fejedelem udvari tanácsosaitól és a Tanács vicesecretariusától vette ki. Ez utóbbi eskümintája fősecretariusokat is említ, akiknek nem maradt saját esküformulájuk, vagy azért, mert a Tanács tagjai voltak, vagy pedig a funkció betöltetlen maradt. A vicesecretarius külön eskümintája azt sugallja, hogy ő nem volt tagja a Tanácsnak, valami hivatalvezető-félének látszik, aki állandóan kéznél van, referál a fejedelemnek, expediálja vagy expediáltatja a kiadmányokat. Az ő hatáskörébe tartoztak az ülésjegyzőkönyvek is, de ezek sok különböző kézírással készültek; a manuális munkára a Tanács nyilvánvalóan a Kancellária írnokait vette igénybe.

Kikről állíthatjuk, hogy tagjai voltak az Udvari Tanácsnak? Minthogy nem maradt ránk (ha egyáltalában volt) egyetlen tanácsosi kinevező irat, egyetlen tanácsosi névsor sem, egy biztos(?) fogódzónk van, a *consiliarius*, egykorú magyarsággal: *tanács* cím. Meglehetősen véletlenszerű, hogy valakit consiliariusnak, intimus vagy aulicus consiliariusnak mondanak vagy címeznek; a tanácsosoknak általában egyidejűleg más, esetleg egyszerre több funkciójuk is volt, és távol az udvartól talán nem is tudták róluk, hogy egyúttal tanácsosok is.

Következzenek tehát az egyes tanácstagok, kezdve az elnökkel és a titkárral, folytatva – abc-rendben – az igazolható tanácsosokkal, és lezárva a sort azokkal, akiket a szakirodalom „gyanúba vett”, de tanácsos voltuk a rendelkezésemre álló adatokból nem igazolható.

Vay Ádám (ref.) 1682–1685 között Thököly híve volt, 1700-ban részt vett Rákóczi titkos szervezkedésében, a szabadságharchoz 1703. október 20-a körül, a tokaji táborban csatlakozott. A fejedelem udvari marsallá, a jászok és kunok főkapitányává nevezte ki.¹⁰ Gróf Barkóczy Ferenc lovassági tábornok, Duna–Tisza közti vezénylő generális 1705. augusztus 29-én kelt levelében az Udvari Tanács elnökének és titkos tanácsosnak (*consilii aulici praesidi et intimo consiliario*) címezi.¹¹ Rákóczi pedig egy sajnós keltezetlen iratban „Hadi és Udvari Tanácsunk Fő Praesessé”-nek mondja.¹² Minthogy ő állt a fejedelmi udvar élén, szinte bizonyos, hogy kezdettől fogva elnöke volt az Udvari Tanácsnak. Igazolni látszik ezt egy tanácsülésre utaló korai adat, még az ülésjegyzőkönyvek készítése előtti időből: Ónodi Csiszár István szolnoki commendáns „valamely só bely kegyelmességét” kérte Rákóczinak a végház számára egy 1704. április 4-én kelt, Vay Ádám udvari főkapitánynak címzett levélben, amelyre rájegyezték az elintézt: „resolutae in Excelso Consilio die 8. Aprilis 1704 in castris ad Agriam positis”.¹³ A szécsényi országgyűlés azután Vayt szenátorrá választotta.

Bulyovszky Dániel (ev.) nógrádi alispánfi, Ráday Pál sógora, valószínűleg vele együtt, a tokaji táborban csatlakozott a szabadságharchoz. Gazdasági szakember volt, 1704-től a szabadságharc végéig elsősorban főszámvevői (*rationum exactor*) feladatokat látott el. 1705. június 16-án lett az Udvari Tanács titkára (*secretarius*), ahogy ezt a *Protocollum Instantiarumba* saját kezűleg bevezette,¹⁴ és amiből következik, hogy korábban

9 Ráday P. Iratai I. 134.

10 Esze T. 1969.; Heckenast G. 1997.

11 MOL G. 26. IV. 2.a. 1705. augusztus 29.

12 MOL G. 16. I. 2.i. No. 4536.

13 MOL G. 26. IV. 2.a. 1704. április 4.

14 MOL G. 19. II. 2. i. *Protocollum instantiarum*, 1705. június 16. No. 407. A jegyzőkönyvet a kérvények elintézéséről „sub officio secretariatui mei” június 17-től vezette.

nem ő volt a titkár. A szécsényi országgyűlés a Gazdasági Tanács főszámvevőjévé választotta, de a consiliarius címet csak 1707. június 28-án, a Gazdasági Tanács decentralizálásakor kapta meg. Úgy látszik tehát, hogy csak a titkára volt az Udvari Tanácsnak, de tanácsosa nem. (Ugyanígy lesz a Szenátus titkára Olasz Ferenc,¹⁵ majd Krucsay István¹⁶ – egyikük sem volt szenátor.)

Brenner Domokos (róm. kat.) mosoni alispánfi, császári, majd francia tisz, Nantes-ban felszentelt pap, hazatérése után Széchényi Pál kalocsai érsek titkára, hántai prépost. 1705. április 4-én jelentkezett Bercsényinél kurucnak;¹⁷ bizonyára változatos életútján szerzett ismereteinek köszönhető, hogy néhány hét múltán, május végére tagja lett az Udvari Tanácsnak.¹⁸ Ezután diplomáciai feladatokat látott el, Rákóczi vatikáni, moszkvai, végül versaillesi követe volt.

Galambos Ferenc (ref.) 1684–1685-ben Thököly ungvári kapitánya volt, 1703 nyarán a kurucok elől Eperjesre húzódott. 1704 szeptember elején csatlakozott a szabadságharchoz.¹⁹ Rákóczi 1705. január 2-án szatmári főkapitánnyá, június 1-jén ecsedi commendánssá nevezte ki.²⁰ 1705 tavaszi hónapjaiban három levélíró is consiliariusnak, illetve intimus consiliariusnak címezi, egyikük Rákóczi generáladjutánisa,²¹ tanácsos volta tehát kétségtelen. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy a kérdéses időben a Tiszántúlon tartózkodott, így az Udvari Tanács munkájában nem vehetett részt, consiliariussága megtisztelő címnek látszik csupán. A szécsényi országgyűlés szenátorrá választotta, 1706-tól tiszántúli vicegenerális volt.

Gerhard György (ev.) honti alispánfi, volt zólyomi alispán, Radvánszky János sógora. 1703 novemberében kuruc commissarius Körmöcbányán, 1704 márciusában ezredes.²² 1704. június 18-án említik először consiliarius aulicus-nak.²³ Általában az udvarban tartózkodott, 1705–1706-ban Rákóczi főkomornyikja (kincstartója) volt, nem meglepő, hogy sokszor említik consiliariusnak. A szécsényi országgyűlés szenátorrá választotta.

Jánoky Zsigmond (ev.) egykor Thököly diplomatája, a szabadságharc előtti években Hont vármegye alispánja volt. Valószínűleg rögtön csatlakozott Rákóczihoz, amint a kurucok lakóhelyére, a kishonti Ráhora értek. 1704 elején a bányavárosi tisztújítások fejedelmi biztosa volt. 1704. március 2-án mint consiliarius írta alá az ungvári kapitulációt.²⁴ Tanácsosi tiszte mellett 1705. március 1-jétől udvari kancellár (aulae cancellarius), illetve főkancellár.²⁵ A szécsényi országgyűlés szenátorrá választotta.

Kossovics Márton (felekezeti hovatartozását nem sikerült kiderítenem) Szabolcs vármegyei jegyző már 1703 nyarán csatlakozott a szabadságharchoz.²⁶ Rákóczi 1705. január 2-án az Országos Főhadbiztosság (Commissariat) secretariusának nevezte ki

15 MOL G. 19. II. 2. e/A. 1706. június 20.

16 *Rákóczi Tükör* II. 345.

17 *Archivum Rákóczianum* I/IV. 437.

18 MOL G. 19. II. 2.i. *Protocollum instantiarum*, 1705. május 29. No. 264.

19 *Heckenast G.* 1993. 169.

20 Károlyi Oklevéltár V. 165. – MOL G. 19. II. 3.h. *Protocollum Rákóczianum* I. 1705. június 1.

21 MOL G. 26. IV. 2. a. 1705. április 17., június 3., június 29.

22 *Bánkúti I.* 1991. 38.; *Rákóczi Tükör* II. 8.

23 MOL G. 19. II. 3.h. *Protocollum Rákóczianum* II. 223.

24 MOL G. 16. I. 2.d. No. 15.

25 OSzK Kt Fol. Hung. 1389/4. fol. 26.

26 MOL G. 19. II. 2.i. *Protocollum instantiarum* 1704. november 12. No. 14. (Eszert ekkor már másfél esztendeje szolgált.)

azzal, hogy „egyszersmind az commissariatibus consiliarius is leszen.”²⁷ Ő volt 1705 júniusáig, gróf Csáky István kinevezéséig, a Főhadbiztosság tényleges vezetője. Lehet, hogy consiliariussága csak tekintélyét növelő cím volt, de valószínűbbnek tartom, hogy – tekintettel hivatala fontosságára – valóban részt vett az Udvari Tanács munkájában. 1707-ben országos főpostamester lett.

Labsánszky János (róm. kat.) Trencsén vármegyei jegyző csatlakozásának időpontjáról nincs adat, feltehetően 1703 legvégén vagy 1704 elején állhatott a szabadságharc mellé. Az északnyugat-magyarországi kuruc berendezkedés egyik kulcsembere, az ottani fiscalitások főadminisztrátora és tizedbérlet volt.²⁸ 1705. május 17-én a Hadi Tanács elnökének és titkos tanácsosnak (praeses consilii bellici et intimus consiliarius) címezik.²⁹ A szécsényi országgyűlés szenátorrá választotta, hamarosan a Szenátus kancelláriájának igazgatója lett.

Nemessányi Bálint (ev.) fiatal korában, még az 1660-as években gróf Thököly István familiárisa volt, még Erdélyben csatlakozott Thököly Imréhez, akinek diplomatája lett és akit Törökországba is követett. Nem tudom, mikor tért haza, 1704 augusztusában már itthon volt³⁰ s 1705. január 15-én Rákóczi consiliariusaként írták össze a Sáros vármegyei nemesek között.³¹ 1706. február 11-én a sóvári sóbánya inspectorává nevezték ki, de még ebben a hónapban meghalt.³²

Pápai János (ref.) a szabadságharc előtt ecsedi jószágigazgató volt, 1703 június végén a sámsoni táborban lett Rákóczi titkára (secretarius, supremus vagy summus secretarius), tulajdonképpen a fejedelem magyar kancelláriájának vezetője. Funkciójánál fogva tanácsosnak kellett lennie, a hozzá írt számtalan levél között egy, 1704. szeptember 13-án így is címezi.³³ A szécsényi országgyűlés a Gazdasági Tanács tanácsosává választotta, de Rákóczi tanácsosi címének meghagyásával portai követévé nevezte ki.

Petrőczy István báró (ev.) Thököly Imre unokatestvére és tábornoka, 1686-tól 1704-ig emigrációban volt a Török Birodalomban, illetve Havasalföldén. 1704 júliusában tért vissza Erdélybe és onnan Magyarországra. 1705 januárjában Rákóczi consiliariussá és generálissá nevezte ki.³⁴ A szécsényi országgyűlés szenátorrá választotta.

Platthy Sándor (ev.) turóci ügyvéd, Vay Ádám egyik unokahúgának a férje. 1703 novemberében csatlakozott a szabadságharchoz, 1704. február 6-án már Rákóczi udvari tanácsosa (consiliarius meus aulicus).³⁵ Nyilvánvaló véletlen, hogy az ő tanácsosságáról maradt fenn a legtöbb adat. A szécsényi országgyűlés a Gazdasági Tanács tanácsosává választotta.

Prileszky Pál (ev.) ugyancsak ügyvéd, általában Labsánszky Jánossal szerepel együtt északnyugat-magyarországi gazdasági ügyekben. 1705 júniusában címezik ismételtelen consiliariusnak.³⁶ A szécsényi országgyűlés a Gazdasági Tanács tanácsosává választotta.

27 MOL G. 17. II. 1.a. (*Ráday Pál Iratai* I. 236. hibás dátummal közli a szöveget, ezért hivatkozom az eredeti ülésjegyzőkönyvre.)

28 MOL G. 22. II. 4.p. 1705 március – július közt passim.

29 MOL G. 22. II. 4.p. 1705. május 17.

30 OSzK Kt Fol. Hung. 978. fol. 11.

31 MOL G. 16. I. 2.d. No. 127.

32 MOL G. 19. II. 3.h. *Protocollum Rákóczianum*. III. 1706. február 11.; *Archivum Rákóczianum*. IV.

37.

33 MOL G. 26. IV. 2.a. 1704. szeptember 13. (tévedésből az 1707. évi levelek közt.).

34 MOL G. 17. II. 1.a. 1705 január; G. 19. II. 2.c. 1705. január 27.

35 *Ráday Pál Iratai*. I. 134.

36 MOL G. 22. II. 4.p. 1705. június 19 és június 24.

Radvánszky János (ev.) Radvánszky Györgynek, az eperjesi vértörvényszék egyik áldozatának fia, Gerhard György sógora, a szabadságharc kitörésekor Zólyom vármegye alispánja. Már 1703 szeptemberében Rákóczi híve, novemberben ezerekapitány,³⁷ az Udvari Tanácsnak valószínűleg megalakulásától fogva tagja, igazolhatóan 1704. március 27 óta titkos tanácsos (consilii aulici intimus consiliarius),³⁸ 1704 júniusától 1705 elejéig Rákóczi fejedelmi biztosa Erdélyben.³⁹ Ha a szécsényi országgyűlés szabályos diaeta lett volna, ő lett volna a követi tábla elnöke; miután az Udvari Tanács politikai elképzelései Bercsényi fellépése következtében kudarcot vallottak, „ország kincstartója” (thesaurarius, aerarii regni conservator) címmel a Gazdasági Tanács elnökhelyettese lett.⁴⁰

Szirmay Miklós (ev.) zempléni alispánfi, Thököly regéci kapitánya, a 17. század végén Rákóczi és Bercsényi közös jószágigazgatója, titkos szervezkedésüknek is részese.⁴¹ A szabadságharc táborában 1704. március 10-én mint a sőügyek főcommissariususa tűnik fel,⁴² ugyanezen év szeptemberében „tanács”, illetve „belső tanács” (azaz intimus consiliarius) címmel.⁴³ Miután a sőügyek irányítása 1704 végén más szervezeti keretet kapott, további politikai szerepe nem volt, ismét Bercsényi jószágigazgatója lett.⁴⁴

Török András (róm. kat.) Torna vármegyei alispánfi, a szabadságharc kitörésekor Nógrád és Kishont vármegyék alispánja, jászkun vicekapitány. 1703. október 20-a körül a tokaji táborban csatlakozott Rákóczihoz, aki megerősítette jászkun vicekapitányságában.⁴⁵ 1704. november 15-i adat szerint „tanács”,⁴⁶ 1705 tavaszától udvari vicekapitány, Vay Ádám udvari marsall helyettese a szabadságharc végéig.

A szakirodalomban három név merült még föl az Udvari Tanáccsal kapcsolatban: *Kajali Pál*, *Ráday Pál* és *Radics András* neve. Minthogy a tanácstagság egyerlen lehetséges igazolója egy olyan forrás, amely valakit „consiliarius”-nak vagy „tanács”-nak mond, velük kapcsolatban csak azt szögezhetem le, hogy nem ismerek olyan forrást, amely Kajalit vagy Radicsot consiliariusnak nevezné; Ráday consiliarius címéről pedig csak 1706 nyarától kezdve vannak adatok,⁴⁷ amikor az Udvari Tanács – legalábbis rendszeresen és hivatalosan – nem működött. Óvatos fogalmazásom oka egy 1706. július 13-án kelt irat, „az saletrom irant lett dispositio, Érsekújváron, „in Excelso Consilio Aulico”.⁴⁸ Magyarázatot adni nem tudok.

III.

Az Udvari Tanáccsal kapcsolatban 16 igazolható nevünk van, 15 consiliariusé, akik közül az egyik (Vay) praeses is, és 1 secretariusé (Bulyovszky). Bizonyos, hogy ezek mind nem kezdettől fogva voltak tagjai a Tanácsnak. A forrásadottságok ebből a szempontból különösen rosszak, hiszen több tanácsosról is csak egy-egy véletlenül ránk

37 OSzK Kt Fol. Hung. 1389/2. fol. 283.; *Archivum Rákócianum* I/IX. 134.

38 OSzK Kt Fol. Hung. 1389/3. fol. 23.

39 *R. Kiss* I. 1906.

40 *Rákóczi Tár*. I. 432.; *Archivum Rákócianum*. VIII. 354. I/V. 473.

41 *Lukinich* I. 1935. I. 54.

42 *Bánkúti* I. 1992. 43–46.

43 MOL G. 19. II. 2.i. *Protocollum instantiarum* 1704. szeptember 6. No. 98.; G. 17. II. 1.a. 1704. szeptember 17.

44 MOL G. 24. II. 6.a. 1708. október 26; *Archivum Rákócianum* I/VIII. 47, 51, 377.

45 *Ráday Pál Iratai*. I. 48; OSzK Kt Fol. Hung. 978. fol. 19, 25.

46 MOL G. 19. II. 2.i. *Protocollum instantiarum* 1704. november 15. No. 36.

47 *Ráday Pál Iratai* I. 598.; *Archivum Rákócianum*. II. 664.

48 MOL G. 17. II. 1.a.

maradt említésből értesülünk. A rendelkezésünkre álló adatok időrendjéből mégis az a benyomásom, hogy rekonstruálható mind az Udvari Tanács eredeti személyi összetétele, mind kibővítésének folyamata.

Úgy látszik, hogy kezdettől, 1704 februárjától-márciusától fogva csak Platthy, Já-noky, Radvánszky és Vay, talán még Pápai voltak consiliariusok. 1704 nyarán került be a testületbe Gerhard és még az év folyamán Szirmay (aki azután úgy látszik ki is esett), Török, talán Nemessányi. 1705 januárjában kapott tanácsosi kinevezést Kossovics és Petrőczy, a tavaszi hónapoknál korábról nem igazolható Galambos, Labsánszky és Pri-leszky consiliariussága, Brenner pedig átállása előtt szóba sem jöhet.

Tudjuk, hogy a legtöbb tanácsstagnak más funkciója is volt, nem is tartózkodtak mindig az udvarban, az operatív Tanács létszáma kisebb volt a consiliariusok számánál. A hivatali munkát, amely a jegyzőkönyvek tanúsága szerint meglehetősen rendszeres volt, azok végezték, akik éppen az udvarban tartózkodtak.

Az Udvari Tanács tevékenysége a dolog természeténél fogva kétirányú volt: egy-részt a fejedelem elképzeléseit valósította meg az országban, másrészt az ország problé-máit kellett, megoldásra előkészítve, a fejedelem elé terjesztenie. Az országgal szemben, világos, a fejedelmi álláspontot képviselte; de hogyan képviselte az országot a fejedelemmel szemben? Az egész magyar rendi társadalmat tudta reprezentálni vagy an-nak csak egyes csoportjait?

Amikor a szécsényi országgyűlés szenátust állított a fejedelem mellé, kínosan ügyeltek rá, Rákóczi is, a rendek is, hogy ez a testület lehetőleg híven képezze le a po-litikai erőviszonyokat, reprezentálja a nemes országot: legyen benne elfogadható képvi-selete a klérusnak, súlyának megfelelően legyen jelen benne a kuruc arisztokrácia, a tizenkét köznemes szenátorból pedig egyforma számmal, négyen-négyen képviseljék a három felekezetet.⁴⁹ Az Udvari Tanácsnál ilyen törekvésnek nyoma sincs. A consiliariu-sok köznemesek, a megyei nemesség hangadói, alispánfiak vagy már maguk is alispá-nok, de legalább megyei jegyzők vagy ügyvédek. Az arisztokráciát 1705 január óta egy evangélikus báró, az évtizedes emigrációból hazatért, itthon már befolyás nélküli Pet-rőczy képviselte a Tanácsban, már ha éppen az udvarban járt, a klérus még később, 1705 májusában jelenik meg, de az ateista hántai prépost még úgy sem reprezentálja az egyházat, mint Petrőczy a főrendeket. Ami a tanácsosok felekezeti megoszlását illeti, az Udvari Tanácsban kezdetben csak protestánsok voltak, a római katolikusok száma végül is csak három (legfeljebb – Kossovics felekezeti hovatartozását nem ismerem – négy), és míg a szabadságharc vezetői katolikusok, tömegei reformátusok, a consiliariusok kö-zött három (legfeljebb négy) reformátussal szemben kilenc evangélikus! Nyilvánvaló: volt egy közigazgatási feladat, amit el kellett látni, azokkal, akik erre kaphatók és töb-bé-kevésbé alkalmasok voltak. Az Udvari Tanács akkor sem maradhatott volna fenn változatlan összetételben a szécsényi országgyűlés után, ha sikerült volna princeps-sé (és nem dux-szá) választatniok Rákóczit.⁵⁰

Ebben az összefüggésben nyer különös értelmet „Az Rákos mezejére pro 1. Sep-tembris Anno 1705... az ország gyűlésire invitáló regalisok expedáltattak” kezdetű jegyzéknek⁵¹ az a tétele, amely – rendhagyó módon – tizenkét köznemes személyre szóló meghívásáról tudósít. Arról a tizenkét köznemesről van szó, akiket azután az or-

49 Heckenast G., 1998.

50 Heckenast G. 1980. 296–298.

51 MOL G. 15. Caps. B. Fasc. 28.

szággyűlés a nemesi rendből szenátorra választott a három felekezetből, arányosan. (Közülük öten voltak az Udvari Tanács consiliariusai).

Ha egymás mellé állítjuk az Udvari Tanács consiliariusainak most megállapított és a köznemes szenátorok mindig is ismert listáját, azt látjuk, hogy társadalmi hátterük azonos: a vármegyei nemesség vezető rétegét képviselik, döntő súllyal az ország akkori „közepét”, Zólyomtól Zemplénig. Az egyes személyek politikai múltjában viszont jellemző különbséget figyelhetünk meg: az Udvari Tanácsban természetesen elsősorban korán csatlakozottakat találunk, kirí közülük a kurucok elől Eperjesre húzódtott Galambos vagy a frissen átállt Brenner, a szenátorok között viszont egész csoportot alkotnak azok, akik a császári katonaság védelme alá húzódtak a szabadságharc elől: Galambos, Gyürky, Kálmánczay, Soós, hogy csak a köznemeseknél maradjunk; mintha csak azt akarta volna hangsúlyozni a fejedelem, hogy számára nem érdekes, ki mikor csatlakozott hozzá. Ugyanezt figyelhetjük meg a főrendi szenátoroknál (Barkóczy, Csáky, Klobusiczky) is.

A hadseregszervező Rákóczi teljesítményét Markó Árpád méltatta,⁵² a külpolitikus Rákóczi koncepcióit Köpeczi Béla vizsgálta meg,⁵³ azt hiszem itt az ideje, hogy a belpolitikus fejedelemről is szölgünk. Az Udvari Tanács, és amit átmentett belőle a Szenátusba, arról tanúskodik, hogy a breznai megállapodás Esze Tamással⁵⁴ nem kivételes aktus volt. A fejedelem *érezte* a társadalmat, kihasználta a kínálkozó lehetőségeket, de alakította is őket. Jó fejedelem volt, a siker nem tőle függött.

RÖVIDÍTÉSEK

MOL: Magyar Országos Levéltár
OSZK Kt: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

52 *Markó Á.* 1934.
53 *Köpeczi B.* 1966.
54 *Esze T.* 1954.

LEVÉLTÁRI ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

A Rákóczi-szabadságharc levéltárából (MOL G-szekció):

- G. 15. A fejedelem levéltára. Emigrációba vitt rész.
- G. 16. A fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész.
- G. 17. A Fejedelmi Tanács iratai.
- G. 19. A fejedelem Kancelláriájának iratai.
- G. 22. A dunántúli és a nagyszombati adminisztráció iratai.
- G. 24. Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriájának iratai.
- G. 26. Levelek a felkelés idejéből.

Az OSzK Kt-ből:

- Fol. Hung. 978. Protocollum Expeditionum Rákóczianorum 1703–1706.
- Fol. Hung. 1389. Thaly Kálmán Kuruckori Okmánygyűjteménye.

IRODALOM

Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. osztály: Had- és belügy. I–X.
Közli *Thaly Kálmán*. 1873–1889. Pest/Budapest

Bánkúti Imre

- 1991 A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711). Budapest.
- 1992 Iratok Máramaros vármegye történetéhez (1703–1711). (Új Történelmi Tár. Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes. 3.)

Esze Tamás

- 1954 II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltványa. Századok 88. 285–316.
- 1955 Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta –. Budapest
- 1969 Vay Ádám 1657–1719. A Vay Ádám-emlékünnepe tudományos ülészsaka (1969. május 24–25.) 7–32. Vaja

Heckenast Gusztáv

- 1953 A Rákóczi-szabadságharc. Budapest
- 1980 Kajali Pál (Ráday Pál apósa). In: Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerk. *Esze Tamás* 281–313. Budapest
- 1993 A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. (Életrajzi adattár). In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk. *Glatz Ferenc* 163–174. Budapest
- 1997 Vay Ádám szerepköre a szabadságharc vezetésében. In: Rákóczi-kori tudományos ülészsak II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából. 1996. október 25. 7–17. Vaja
- 1998 A Rákóczi-szabadságharc szenátusa. In: Molnár Mátyás Emlékkönyv. (Sajtó alatt) Vaja

Károlyi Oklevéltár

A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára. V. kötet. Közli *Géresi Kálmán*. 1897. Budapest

R. Kiss István

1906 II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelmé választása. (Közlemények a br. Radvánszky-család levéltárából. V. kötet. 4. szám.) Budapest

Köpeczi Béla

1966 A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest

Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes

1955 II. Rákóczi Ferenc. Budapest

1976 II. Rákóczi Ferenc. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest.

Lukinich Imre

1935 II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. I–II. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, XI–XII. kötet.)

Maksay Ferenc

1954 A Rákóczi-szabadságharc levéltára. Levéltári Közlemények 25. 94–129.

Markó Árpád

1934 II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér. Budapest

Ráday Pál Iratai 1703–1706

1955 Sajtó alá rendezte *Benda Kálmán–Esze Tamás–Maksay Ferenc–Pap László*. Budapest (Ráday Pál Iratai I.)

Rákóczi Tár. I–II.

1866–1868 Szerk. *Thaly Kálmán*. Pest

Rákóczi Tükör

1973 Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. I–II. Szerk. *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes*. Budapest

DAS „EXCELSUM CONSILIVM AULICVM”
DES FÜRSTEN FRANZ II. RÁKÓCZI (1704–1705)

In den Jahren des Rákóczi-Aufstandes (1703–1711) sind die obersten staatlichen Verwaltungsorgane (königliche Kanzlei, ungarische Kammer usw.) dem König treu geblieben. Die Aufständischen waren gezwungen ihre eigene Verwaltungsorgane zu schaffen. Im Februar 1704 organisierte Fürst Franz Rákóczi einen Hofrat (Excelsum Consilium Aulicum) als Ratgeber- und Exekutivorgan, der bis zum Landtag in Szécsény im September 1705 tätig blieb und dessen Aufgaben dann der Senat und der Wirtschaftsrat (Consilium Oeconomicum) übernommen hatten.

Die Protocolle des Hofrats sind erhalten geblieben, aber sie geben keine Hinweise über die Räte. Wer ein Hofrat war, können wir nur aus seinem zufällig erwähnten Titel (consiliarius) feststellen. Wir verfügen über 16 Namen: 1 Vorsitzender (praeses), 1 Sekretär (secretarius) und 14 Räte (consiliarius, ungarisch tanács).

Anfangs waren nur 4, höchstens 5 Räte, die weiteren wurden erst später ernannt. In einigen Fällen ist es möglich, daß der Ratstitel nur als Auszeichnung geliehen wurde.

Die Mitglieder des Rates waren meistens vornehme Persönlichkeiten des Komitatsadels, Vizegespane oder Söhne ehemaliger Vizegespane, überwiegend aus der damaligen „Mitte“ des Landes, d.h. aus den Komitaten von Sohl bis Zemplén. Auffallend ist die große Zahl der Protestanten unter ihnen (12 oder 13, davon 9 Lutheraner). Der Rat repräsentierte die soziale und religiöse Zusammensetzung der Aufständischen überhaupt nicht; der katholische Klerus war nur in den letzten Monaten durch einen unbedeutenden Probst vertreten, die Aristokratie durch einen politisch einflußlosen ehemaligen Anhänger des Fürsten Imre Thököly (1682–1685).

Bei der Zusammensetzung des auf dem Szécsényer Landtag erwählten Senats trachteten der Fürst Rákóczi wie auch die Stände, daß die Repräsentation der führenden sozialen Schichten mit den wahren Machtverhältnissen in Einklang stehe, so hatten die Vertreter des Komitatsadels und der Protestanten ihre Mehrheit verloren, der katholische Klerus und vor allem die Aristokratie erhielten den ihnen gebührenden politischen Einfluß.

Gusztáv Heckenast